

HAMZASHUNOSLIKKA MUHIM ULUSH

*Abdulazizbek Qodirov,
Qo‘qon davlat pedagogika instituti tadqiqotchisi*

Annotatsiya: Ushbu maqolada filologiya fanlari doktori, professor Dilmurod Quronovning Hamza ijodiga bag‘ishlangan “Hamzaning poetikizlanishlari xususida” maqolasining tahlili qisqacha yoritilgan, olimning o‘zbek she‘riyatida mumtoz an‘analardan zamonaviy she‘riy yo‘nalishlarga o‘tishda Hamza ijodidagi janrlar xususiyati borasidagi qarashlari tahlil qilingan.

Kalit so‘zlar: aruz, erkin she‘r, eksperiment, musallas, masnaviy, bo‘g‘in.

ВАЖНЫЙ ВКЛАД В ХАМЗАВОВЕДЕНИЕ

*Абдулазизбек Кадыров,
научный сотрудник Коканского государственного педагогического института*

Аннотация: В данной статье кратко анализируется статья доктора филологических наук, профессора Дилмурода Куронова о творчестве Хамзы «О поэтических исследованиях Хамзы», а также анализируются взгляды ученого на жанровую характеристику узбекской поэзии при переходе от классической поэзии к современной.

Ключевые слова: аруз, свободное стихотворение, эксперимент, слог мусаллас, маснави.

AN IMPORTANT CONTRIBUTION TO SCIENCE

*Abdulazizbek Kadyrov,
researcher of the Kokan State Pedagogical Institute*

Annotation: This article summarizes the analysis of Hamza’s work by Doctor of Philology, Professor Dilmurod Quronov, and analyzes the scholar’s views on the characteristics of genres in Uzbek poetry in the transition from classical to modern poetry.

Keywords: aruz, free poetry, experiment, musallas, masnavi, syllable.

Mumtoz adabiyotimizda azaldan erkin she‘r tizimi barmoq she‘r tizimidan kelib chiqqan, degan qarash o‘rinlashib qolgan. Bu xususida filologiya fanlari doktori, professor Dilmurod Quronov o‘zining “Hamzaning poetik izlanishlari xususida» maqolasida o‘z fikrlarini bildirib o‘tadi: “Ilmiy anjumanlardan birida ma‘ruzachi, “Devoni Nihoniy”da mumtoz adabiyot an‘analari davom ettirilgan deb qoldi. Bir qarashda to‘g‘ri fikr. Ammo nihoyatda bahsli. Negaki, “Devoni Nihoniy” da mumtoz adabiyot an‘analari davom ettirilmagan”[3]. Haqiqatdan ham, Hamza ijodini kuzatar ekanmiz, shoir ijodida faqatgina mumtoz adabiyot namunalari emas, ijodkorning erkin ijodiy eksperimentlarini, milliy adabiyotimiz uchun yangilik bo‘lgan janrlardagi misralarini ko‘rishimiz mumkin. Domla Quronov Hamzaning “Boybuchchalar semiring”[4] nomli she‘rini tahlilga tortish orqali yuqoridagi fikrlarni asoslashga harakat qiladi:

*Boybachchalar semiring, beshni o‘n beshga bering,
Yaxudlarni boy qilg‘och, yorib kesak kemiring.
O‘qutmang o‘g‘ullarni etar ushbu tijorat,*

*Bechoralar to‘y bering, elga oshu to‘n bering.
Hovli-joydan ajralgach ko‘cha-ko‘yda cho‘p tering,
Azizlar qilurlar bu kun sizni nazorat.*

Ko‘rinib turganidek, shoir ushbu satrlar orqali yangicha bir ko‘rinishdagi she‘rni yaratgan. Ushbu uch misradan iborat she‘r mumtoz adabiyotimizdagi musallaslarga o‘xshab ketsa-da, musammata tizimida yozilmagan. Masnaviydagi yana bir misra qo‘shish orqali yangicha ohangdagi she‘r yuzaga keladi. Shoir birinchi va ikkinchi misralarda fikrlarni bayon qilar ekan, asosiy zarb nuqtasini uchinchi misraga yuklaydi[5]. Ma‘lumki, Hamza yangilikka intiluvchan, go‘zallikka oshno qalb sohibi bo‘lgan. Shoir she‘riyatimiz mumtoz an‘analari bilan mahorat bilan davom ettirib, o‘zining devonini tuzdi. Bundan

tashqari, u yangi davr she'riyatini boshlab beruvchilar qatorida bo'ldi. Xususan, o'zbek she'riyatida birinchilardan bo'lib erkin she'r yozdi. Hamza rus tilini yaxshi bilganligi uchun rus adabiyoti bilan yaxshi tanish bo'lgan. Uning erkin vaznda yozilgan she'rlari ham aynan rus adabiyoti ta'siri hisoblanadi. Buni shoirning o'zi ham e'tirof etganini shoir Sobir Abdulla hikoya qiladi. Uning eslashicha, Hamza "Qutlug' bo'lsin" she'riining bosilmaslik sababini bilgani, "Yangi Farg'ona" gazetasining redaksiyasiga kirganida muharrir, she'r o'zbek adabiyotida uchramagan vaznda yozilganligi... ahli dinga qattiq tegadigan satrlar bilan to'ldirilganligi sababli bosilmaganini aytgan[1]. Shunda Hamza: "She'ning uzunligi to'g'ri, vazni siz uchun g'alati, yotko'ringan bo'lsa ham, men bu vazni Vladimir Mayakovskiydan o'rganganman..." deb javob beradi. Shoir Sobir Abdullaning yuqoridagi fikrlaridan kelib chiqqan holda, Dilmurod Quronovning Hamza ijodi borasidagi qarashlari to'g'riligini ko'rishimiz mumkin. Bundan tashqari, domlaning Hamza borasidagi mulohazalari zamiridan yana bir ma'lumotni ilg'ab olsak bo'ladi. O'zbek adabiyotidagi erkin she'r vazni barmoq vaznidan kelib chiqmagan. Aksincha, erkin she'r vazniga aruz orqali o'tilgan. Dilmurod Quronov ushbu fikrni Hamza ijodi bilan asoslaydi. Hamzaning yuqori tabaqaga mansub, "ustida malla, boshida katta salla, qo'lida tasbeh" o'girib yuradigan, ma'naviy qashshoq shaxslar fosh etilgan "She'ri mansur"ida band qurilishi erkin emas. Uning har bandi musallas janrida yozilgan asarlardagiday uch misradan tashkil topgan:

Ayoz, har qancha bilsang ham oz,
Qish g'amini eganing ila boqarmudi,
Seni o'z yonidan yoz.

"Al qasos ul haq"ga munkirmusan,
Belang oldingda turub birov bolasiga,
Belingni qilasan xo'roz.

She'ning hamma bandlari (jami 10 band)dagi misralar hijolar va turoqlar miqdori jihatidan xilma-xildir. Masalan, uning bir bandining birinchi misrasi 9 bo'g'indan, ikkinchisi 13 bo'g'indan, uchinchisi 7 bo'g'indan iborat bo'lsa, boshqasini birinchi misrasi 15, ikkinchisi 14, uchinchisi esa 13 bo'g'indan iborat va hokazo. Lekin bandlardagi ma'nolarni, mazmunni, asardagi umumiy ritmni bir-biri bilan bog'lab turish vazifasini qofiya bajaradi. She'ning birinchi bandining uchinchi misrasi "yoz" so'zi bilan qofiyalanganini yuqorida ko'rdik. Shu so'zga hamma bandlar uchinchi misralarining so'nggi so'zlari qofiyadoshdir: "yoz – xo'roz – piyoz – joynamoz – niyoz – oz – andoz – daroz – oz – moz – darboz". she'rlarni shu xilda qofiyalash Hamzaning ko'plab she'rlariga xos xususiyatdir.

Olim Hamzaning she'riy merosida murabba tarje' qo'shish asosida yuzaga kelgan she'riy shakllar ham keng o'rin tutganligiga ahamiyat beradi. Shoir ijodida bu she'riy shaklning ham turli variantlarini ko'radi. Jumladan, musammatning bir turi bo'lmish mumtoz murabba'ga tarje' qo'shilishidan hosil bo'lgan she'riy shakl bilan birga, qofiyalanish tartibi turlicha (a-a-a-a;a-a-b-a;a-a-b-b;a-b-b-a) bandlarga tarje' qo'shish asosida hosil qilingan she'riy shakllar ham bir talay. Shuningdek, tarje'larning o'zi ham xilma-xil: bir misralik, ikki misralik, uch misralik tarje'lar; turli uzunlikdagi, ya'ni bo'g'inlar soni yoki o'lchovi turlicha misralardan tarkiblangan tarje'lar. Shoirning bu turdagi she'rlarini adabiyotshunoslik uchun keng tadqiqot obyekti bo'lishini ta'kidlagan olim, "Hamza ijodiy eksperimentlarining ushbu qirrasini maxsus o'rganishga loyiq, jiddiy tadqiqotga material bera oladi" degan xulosaga keladi[6].

Dilmurod Quronov she'riyatimizda "ijroviy lirika" deb ataluvchi lirik asarlarning bu turi ommalashishi va bugungi kunga kelib salmoqli o'rin egallaganida Hamzaning hissasi juda katta deb baho beradi. Shoirning "Bir eshon hazratlari aytalar ekan" she'rini "ijroviy lirika"ning she'riyatimizdagi ilk namunalaridan biri sifatida ta'kidlaydi. She'ning bu turini Hamzaning keyingi, sho'ro davridagi ijodida ham ancha keng o'rin tutganligiga ahamiyat beradi. Jumladan, shoirning "Bir sharmanda tilidan", "O'zbek xotuni tilidan", "Bir qo'rqqoq "mas'ul ishchi"ning tilidan", "Shahrisabz mahallali Azimxo'ja eshon binni Toshxo'ja eshonning og'iz boylashlari" kabi she'rlari "ijroviy lirika"ga misol qilib keltiradi. E'tibor berilsa, shoir bu tur she'rlarining sarlavhasidayoq asarning o'ziga xos tomoni, unda aytilgan fikr-hislar qanday tushunilishi kerakligiga ishora qiladi. Negaki, u yozgan she'ri o'quvchi uchun yangilik ekanini, asarning to'g'ri tushunishi uchun unga yo'nalish berish zarurligini teran his etadi. Olim yuqorida keltirilgan misollardan shunday xulosasga keladi: yangi o'zbek she'riyatining shakllanishi va poetik takomilida Hamzaning juda katta xizmatlari bor. Sho'ro davrida, Hamza osmonlarga ko'tarilganida

ham, asosan, uning g‘oyaviy tomonlariga e‘tibor qilindi. Hozirgi kunda, Hamza nomini oqlash maqsadi bilan yozilayotgan yakkam-dukkam chiqishlarda ham shaxsi va ijodining g‘oyaviy tomonlariga urg‘u berilib, uning jadidchilik harakatining namoyandasi, chinisloviy e‘tiqod kishisi ekani kabilarga ko‘proq e‘tibor qaratilayotganga o‘xshaydi. Holbuki, Hamzaning adabiyotimiz oldidagi xizmatlari g‘oyat katta bo‘lib, uning adabiyotimiz tarixida munosib o‘rin egallashiga haq bera oladi. Demak, hamzashunoslik yo‘nalishidagi tadqiqotlar shoir ijodiy merosini chuqur tadqiq etish, asarlarining badiiy o‘ziga xosligi, adabiyotimizning poetik yangilanishidagi o‘rni va ahamiyatini ochib berishga qaratilmog‘i zarurdir[3].

Xulosa qilib aytganda, mafkuralar, tuzumlar o‘zgargani sari Hamza ijodini o‘rganish ham o‘zgarib boraverdi. Har bir hukmron mafkura shoirni o‘z g‘oyalarining jarchisi deb ko‘rsatishga intildi. Ammo, haqiqatni aslo sindirib bo‘lmaganidek, Hamzaning nekbin tuyg‘ular singdirilgan she‘rlarini, betakror asarlarini ham xalq qalbidan o‘chirib bo‘lmadi. Uning she‘rlarini takror-takror o‘quvchi insonlar, ijodini adabiyot qoidalari asosida sinchiklab o‘rganuvchi olimlar har zamonda bo‘ldi. Mana shunday fidoiy olimlardan biri Dilmurod Quronovdir. O‘ylaymizki, ustozning qarashlari Hamza ijodini o‘rganishda va adabiy davr chiziqlarini belgilashda muhimdir.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Болтабоев Х. Шарқ мумтоз поэтикаси манбалари. Биринчи китоб. – Тошкент: Ўзбекистон миллий энциклопедияси, 2008. – 426 б.
2. Ҳайитметов А. Шарқ адабиётининг ижодий методи тарихидан. Монография. – Т.: Фан, 1970. – 331 б.
3. Қуроноф Д. Адабиёт ва б. ҳақида (Илмий мақолалар тўплами). - Тошкент : Академнашр, 2019. – 21-б.
4. Қуроноф Д. Мутолаа ва идрок машқлари. – Тошкент: Академнашр, 2013. – 336 б.
5. Қуроноф Д. Талқин имкониятлари – Тошкент: Турон замин зиё, 2015. – 58-б.
6. Қуроноф Д. Завқимдан бир шингил. – Тошкент: Академнашр, 2012. – 64